

І. Ю. Михайлова

аспірантка

Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

вул. Трьохсвятительська, 4, Київ, 01601, Україна

ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ЩОДО НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗА ВІКОМ

У статті проаналізовано та узагальнено досвід зарубіжних країн щодо нормативно-правового регулювання у сфері пенсійного забезпечення за віком та можливого запозичення й впровадження прогресивних норм пенсійного забезпечення за віком інших країн.

Ключові слова: пенсія за віком, страхова частина пенсії, базова частина пенсії, накопичувальна частина пенсії, страховий стаж.

Дослідження та аналіз зарубіжного пенсійного законодавства на сучасному етапі розвитку та реформування пенсійної системи України є надзвичайно актуальним, оскільки в більшості країн світу відбулась пенсійна реформа, яка сприяла подальшому створенню кардинально нових пенсійних систем, першочерговим завданням яких є покращення пенсійного забезпечення та взагалі добробуту пенсіонерів. Світовий досвід вирішення проблеми пенсійного забезпечення громадян свідчить про присутність моделей пенсійних систем, що ґрунтуються на трьох основних стратегіях: солідарній, накопичувальній і недержавній.

Вивченням питання зарубіжного досвіду пенсійного забезпечення займалися такі науковці, як: Н. П. Коробенко, О. І. Оклей, М. М. Шумило, П. В. Філіпчук та інші.

Мета даної статті полягає у вивченні основних умов щодо пенсійного забезпечення за віком в зарубіжних країнах (структура пенсії за віком, пенсійний вік, страховий стаж), виявленні позитивного досвіду задля можливого запозичення та впровадження прогресивних норм пенсійного забезпечення за віком інших країн.

Практичне реформування пенсійної системи в Україні загострило у суспільстві інтерес до світового досвіду розв'язання цієї надзвичайно важливої соціальної проблеми. Системне вивчення умов та порядку нарахування й виплати пенсії за віком у солідарних пенсійних системах зарубіжних країн сприятиме удосконаленню правового регулювання механізму пенсійного забезпечення за віком в Україні шляхом запозичення норм, які в подальшому можуть слугувати правовим інструментарієм щодо покращення та забезпечення ефективності солідарної системи України.

Незважаючи на те, що в кожній країні відбулась пенсійна реформа, солідарний рівень залишився основоположним. Зокрема, солідарна стратегія передбачає солідарні відносини між поколіннями працівників, тобто тими,

хто працює нині і утримує пенсіонерів, з одного боку, і пенсіонерами — з другого. Свого часу нинішні пенсіонери, коли вони працювали, утримували попереднє покоління пенсіонерів [1].

Доцільно звернутися до досвіду колишніх соціалістичних країн, з якими Україна тривалий час розвивалася в одному напрямку, а саме: Російської Федерації, Республіки Білорусь, Республіки Узбекистан, Республіки Вірменія, Республіки Казахстан, Азербайджанської Республіки, Киргизської Республіки, Туркменістану, Республіки Молдова та ін.

Нормативно-правове регулювання пенсійного забезпечення за віком в усіх вищеперелічених державах забезпечується відповідними законами про пенсійне забезпечення: Федеральним Законом «Про трудові пенсії в Російській Федерації» від 17 грудня 2001 року [2], Законом Республіки Білорусь «Про пенсійне забезпечення» від 17 квітня 1992 року [3], Законом Республіки Казахстан «Про пенсійне забезпечення в Республіці Казахстан» від 20 червня 1997 року [4], Законом Республіки Вірменія «Про державні пенсії» від 19 листопада 2002 року [5], Законом Республіки Молдова «Про пенсії державного соціального страхування» від 14 жовтня 1998 року [6], Законом Киргизької Республіки «Про державне пенсійне соціальне страхування» від 21 липня 1997 року [7], Законом Республіки Узбекистан «Про державне пенсійне забезпечення громадян» від 3 вересня 1993 року [8], Кодексом Туркменістану «Про соціальне забезпечення» від 17 березня 2007 року [9].

У кожному із цих нормативно-правових актів містяться основні умови, які необхідні особі, щоб отримувати пенсію за віком на загальних підставах (вік, стаж, періоди, які враховуються до стажу), її структура (частини з яких складається), порядок призначення.

У деяких країнах пенсія за віком складається з декількох частин, так наприклад, в Російській Федерації трудова пенсія по старості складається із двох частин: страхової і накопичувальної. У страхову частину включений фіксований базовий розмір пенсії, який устанавлюється у твердих розмірах залежно від категорії одержувачів. Накопичувальна частина нараховується відповідно до законодавства за наявності коштів у спеціальній частині індивідуального особового рахунку.

У Республіці Вірменія розмір пенсії складається з основної і страхової частини пенсії. Страхова частина пенсії обчислюється на підставі страхового стажу, набутого до впровадження персоніфікованого обліку, і інформації про внесені платежі по пенсійному страхуванню, відображені на індивідуальних страхових рахунках після впровадження персоніфікованого обліку. Розмір основної пенсії встановлюється законодавством Республіки Вірменія. Встановлений новий розмір основної пенсії не може бути меншим раніше встановленого розміру основної пенсії. Громадянин, що досяг пенсійного віку, що не має стажу, необхідного для призначення пенсії за віком, при наявності щонайменше п'яти років страхового стажу має право на пенсію за віком з неповним страховим стажем.

У Республіці Азербайджан трудова пенсія за віком складається з: базової, страхової і накопичувальної частини. Базова частина трудової пенсії і

надбавки до базової частини фінансуються за рахунок коштів обов'язкового державного соціального страхування, трансфертів з державного бюджету й інших передбачених законодавством джерел. Страхова і накопичувальна частини трудової пенсії і надбавки до трудової пенсії за службовий стаж фінансуються за рахунок коштів обов'язкового державного соціального страхування. Встановлення і виплата накопичувальної частини трудової пенсії здійснюються за наявності відповідних коштів у накопичувальній частині індивідуального рахунку застрахованої особи. Законодавством Республіки Азербайджан передбачається мінімальна базова пенсія, виплату якої гарантує держава. Мінімальна пенсія в Азербайджані дорівнює мінімальному розміру заробітної плати.

В Республіці Узбекистан розмір пенсії залежить від тривалості стажу роботи й складається з: базового розміру пенсії; підвищення пенсії за стаж роботи; надбавок до пенсії. Базовим розміром пенсії за віком є 55 відсотків середньомісячного заробітку, прийнятого для вирахування пенсії (але не менш 100 відсотків офіційно встановленої мінімальної заробітної плати).

Вважаємо, що вдалим є підхід законодавця в Киргизькій Республіці, оскільки там загальна пенсія з державного пенсійного соціального страхування складається із солідарної (базової й страхової пенсії) і накопичувальної частин. Базова частина пенсії встановлюється в єдиному для всіх видів пенсійного страхування розмірі. Страхова частина пенсії — частина пенсії, що встановлюється застрахованим з державного пенсійного соціального страхування особам з урахуванням страхового стажу й середньомісячної заробітної плати або накопичених страхових внесків. Накопичувальна частина пенсії — частина пенсії, що встановлена застрахованій особі від суми пенсійних накопичень, врахованих у накопичувальній частині особистого страхового рахунку.

В Україні, на сьогодні, пенсія за віком не ділиться на частини, вона складає єдине ціле. Пенсія за віком встановлюється на рівні прожиткового мінімуму, і якщо її розмір менший ніж прожитковий мінімум, то особі надається цільова грошова допомога на прожиття, що становить різницю між нарахованою пенсією і прожитковим мінімумом. Тобто мінімальний розмір пенсії за віком є соціальною гарантією пенсіонера, щоб забезпечити достатній життєвий рівень після виходу на пенсію. Однак в інших державах пенсія, яка встановлюється на рівні прожиткового мінімуму, є лише складовою частиною пенсії за віком.

Отже, необхідно зазначити, що в багатьох країнах пенсія за віком структурно складається з декількох частин. Перша частина — це фіксований розмір пенсії за віком, що, як правило, встановлюється, в розмірі прожиткового мінімуму і є базовим платежем, що в обов'язковому порядку забезпечується державою. Інша частина, як правило, залежить від кількості коштів, які знаходяться на індивідуальному особовому рахунку шляхом сплати страхових внесків. Ми вважаємо, що надзвичайно корисним було б перейняти досвід, наприклад, Киргизької Республіки та встановити фіксований (базовий) розмір пенсії за віком для всіх категорій населення, а вже страхова частина, в тому числі її розмір, повинні залежати саме від

суми сплачених внесків. Третя частина пенсії за віком може бути тільки тоді, коли буде запроваджений Накопичувальний рівень, який планується ввести в дію в 2011 році.

Однією із основних та необхідних умов для призначення пенсії за віком на загальних підставах в будь-якій країні є пенсійний вік, однак в кожній країні він встановлюється по-різному.

Після проведення реформування пенсійних систем в більшості країн пенсійний вік збільшився, так в Республіці Азербайджан право на трудову пенсію за віком мають чоловіки, що досягли 63 років, і жінки, що досягли 60 років, в Республіці Туркменістан право на трудову пенсію по розподільчій пенсійній системі мають на загальних підставах чоловіки при досягненні 62 років та жінки при досягненні 57 років, в Республіці Молдова право на пенсію за віком виникає при досягненні чоловіками 65 років і жінками 60 років; пенсійний вік в Республіці Казахстан, аналогічно як і в Киргизькій Республіці, становить 63 роки для чоловіків і 58 для жінок; в Республіці Вірменія пенсійний вік і для чоловіків, і для жінок становить 63 роки.

Хоча в деяких країнах пенсійний вік залишився незмінним. Так, наприклад, в таких країнах, як Російська Федерація, Республіка Білорусь, Республіка Узбекистан вік виходу особи на пенсію на загальних підставах становить для жінок 55 років, а для чоловіків 60 років. До речі, на сьогодні такий пенсійний вік є найнижчим у світі.

В Україні також планується підвищення пенсійного віку. На сьогодні розроблений проект Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 13 грудня 2010 р. № 7455 [10], яким передбачене поступове підвищення пенсійного віку для жінок з 55 до 60 років, щорічно збільшуючи його на 6 місяців кожного року, починаючи з 1 лютого 2011 року.

Однак, пенсійний вік є не єдиною обов'язковою умовою для призначення пенсії за віком, адже для призначення пенсії особі необхідно мати відповідний стаж роботи. Так, в Російській Федерації, як і в Республіці Білорусь, Республіці Узбекистан, Туркменістані, Республіці Казахстан стаж роботи для чоловіків становить 25 років, а для жінок 20 років. В Республіці Вірменія 25 років для будь-кого, незалежно чи то є жінка, чи чоловік. Найбільшу кількість років страхового стажу потрібно мати громадянам Молдови, оскільки там він становить 35 років. В Україні, відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [11] мінімальний розмір пенсії за віком особа отримуватиме за наявності у чоловіків 25, а у жінок — 20 років страхового стажу, однак планується підвищити нормативну тривалість страхового стажу до 30 років жінкам та до 35 років чоловікам. Крім того, планується підвищити мінімально необхідний страховий стаж для одержання пенсії за віком з 5 до 15 років.

Також законодавством кожної держави передбачені періоди, які включаються до стажу, їх кількість та тривалість залежать від наявної демографічної ситуації, соціальної політики, яку проводить та чи інша держава, і

обумовлюються економічним потенціалом країни та традиціями, що склалися історично. Необхідно зазначити, що в усіх законах без виключення є такий перелік періодів, оскільки протягом життя кожної людини виникають такі періоди, коли особа не може виконувати відповідну трудову функцію в зв'язку з певними об'єктивними факторами, які не залежать від неї, або проходить службу в відповідних органах.

Варто зазначити, що у всіх країнах такий вид пенсії, як пенсія за віком, призначається довічно у разі досягнення всіх необхідних умов. Більшість країн автоматично індексують пенсії.

З вищевикладеного можна зробити висновки, що у кожній аналізованій країні вироблено власний підхід до пенсійного забезпечення за віком. У більшості країн постсоціалістичного простору пенсійний вік було в середньому підвищено на 1,5–5 років. Серед країн СНД лише Білорусь, Російська Федерація, Узбекистан та Україна залишили пенсійний вік незмінним (55 для жінок та 60 років для чоловіків).

Отже, при використанні досвіду інших держав слід врахувати, що запровадження апробованих у світі механізмів потребує систематизованого підходу до їх розроблення та впровадження, зокрема проведення відповідних експериментів та обґрунтованого аналізу їхніх результатів. Основною метою системи пенсійного забезпечення є гарантування гідного життя особам пенсійного віку, досягнення нової якості життя громадян, запровадження соціальних та економічних стандартів життєдіяльності суспільства.

Література

1. Філіпчук П. В. Системи пенсійного забезпечення: огляд світового досвіду / П. В. Філіпчук [Електронний ресурс]. — Режим доступу http://www.academy.gov.ua/ej10/doc_pdf/Filipchuk.pdf
2. О трудовых пенсиях в Российской Федерации: Федеральный закон Российской Федерации от 17 декабря 2001 г. № 173-ФЗ // Собрание законодательства Российской Федерации. — 2001. — № 52/1. — Ст. 4920.
3. О пенсионном обеспечении: Закон Республики Беларусь от 17 апреля 1992 г. № 1596-XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://pravoved.by/akt/91-zakon-respubliki-belarus-o-pensionnom-obespechenii.html>
4. Про пенсійне забезпечення в Республіці Казахстан: Закон Республіки Казахстан від 20 червня 1997 р. № 136-1 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pension.kiev.ua/pensref/intpract/Kazahstan.html>
5. Про державні пенсії: Закон Республіки Вірменія від 19 листопада 2002 р. № ЗР-519 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.base.spininform.ru/show_doc.fwx?Regnom=8669
6. Про пенсії державного соціального страхування: Закон Республіки Молдова від 14 жовтня 1998 р. № 156-XI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pensionreform.ru/pension/59709>
7. Про державне пенсійне соціальне страхування: Закон Киргизької Республіки від 21 липня 1997 р. № 57 (в редакції Закону від 4 листопада 2003 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.base.spininform.ru/show_doc.fwx?Regnom=274
8. Про державне пенсійне забезпечення громадян: Закон Республіки Узбекистан від 3 вересня 1993 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.base.spininform.ru/show_doc.fwx?Regnom=907

9. Кодекс Туркменістану «Про соціальне забезпечення» від 17 березня 2007 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.turkmenistan.gov.tm/_ru/laws/?laws=78
10. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: Проект Закону України від 13 грудня 2010 р. № 7455 [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=39220
11. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9 липня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 49–51. — Ст. 356.

И. Ю. Михайлова

Институт государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины
ул. Трехсвятительская, 4, Киев, 01601, Украина

ОПЫТ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН ОТНОСИТЕЛЬНО НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ В СФЕРЕ ПЕНСИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПО ВОЗРАСТУ

Резюме

В статье проанализирован и обобщен опыт зарубежных стран относительно нормативно-правового регулирования в сфере пенсионного обеспечения по возрасту и возможного заимствования и внедрения прогрессивных норм пенсионного обеспечения по возрасту других стран. Особое внимание уделено условиям, которые необходимы лицу, чтобы получать пенсию по возрасту на общих основаниях (возраст, стаж, периоды, которые учитываются к стажу), ее структуре.

Ключевые слова: пенсия по возрасту, страховая часть пенсии, базовая часть пенсии, накопительная часть пенсии, страховой стаж.

I. Y. Mikhailova

National Academy of Science of Ukraine
Koretsky Institute of State and Law
Triokhsviatytelska, 4, Kyiv, 01601, Ukraine

EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES OF THE RELATIVELY NORMATIVELY-LEGAL ADJUSTING IN THE FIELD OF THE PENSION SYSTEM ON AGE

Summary

In the article analysed and generalized experience of foreign countries of the relatively normatively-legal adjusting in the field of the pension system on age and possible borrowing and introduction of progressive norms of the pension system on age of other countries. Special attention has been given to terms which need a person, to get a pension on age on general grounds (age, experience, periods which are taken into account to experience), its structure.

Key words: pension on age, insurance part of pension, base part of pension, insurance part of pension, insurance experience.